

Nagy Levente

APAFI, BETHLEN, MARSILI

Luigi Ferdinando Marsili bolognai hagyatékában található az alábbi irat: Probabile ac morale tertium expediens, ac moderamen aulicum super statu Apaffy, et Transylvania circa Apaffium, azaz: Helyes és erkölcsös harmadik út, avagy udvari mértékadás az Apafiak és Erdély helyzetéről.¹

Az iratra korán felfigyeltek a magyar kutatók. Áldásy Antal bolognai kutatóútja alkalmával 1892-ben az Akadémia Történelmi Bizottsága számára le is másoltatta.² A későbbiekben Veress Endre is tudósított az iratról, de csupán ennyit állapított meg róla: „magyar kézírású latin történelmi dolgozat.”³ Ezek után jó néhány évtizednek kellett még eltelnie ahhoz, hogy Jankovics József és Kulcsár Péter kezükbe vegyék az iratot. Sikerült is Kulcsár Péternek megállapítania, hogy jóllehet rengeteg Bethlen Miklóstra vonatkozó adatot tartalmaz a memorandum, szerzője semmi esetre sem az erdélyi kancellár.⁴

Az irat szerzője szerint az erdélyi rendek és a gubernium a fejedelem jövedelmeiből nem fedezik az ifjabb Apafi tanulmányainak költségeit, és ami még ennél is rosszabb, Bethlen Miklós vezetésével még a fejedelmi címet is elvették tőle. Bethlen azt is megakadályozta, hogy az igazát kereső ifjú Apafi Bécsbe mehessen és „mint egy falatot a torkában, úgy tartja otthon a hánykolódó ifjút.”⁵

¹ Biblioteca Universitaria di Bologna ms., 57., fol. 142–159.

² ÁLDÁSY Antal, *Olaszországi történelmi kutatások*, Magyar Könyvszemle, 1893, 267.

³ VERESS Endre, *A bolognai Marsigli-iratok magyar vonatkozásai*, Magyar Könyvszemle, 1906, 127.

⁴ „Ha van valami, amit nem a mi Bethlen Miklósunk írt, hát ez az. Ha jól látom (6. lap) az irat 1696-ban keletkezett az Apafi gyerek érdekében, aki a gaz Bethlen Miklós kancellár machinációi következtében jog, ígélet és tisztesség ellenére sem kapta meg a fejedelmi trónt, hanem oda került, ahol most van. Az ügy hosszasan van részletezve, történelmi előzményekkel, bibliai és klasszikus idézetekkel, példákkal, jogi citátumokkal stb. Mellesleg, ahogy halványan visszaemlékszem a leveleskönyvre, a stílus és a latinság is idegen, de ehhez elmélyültebb stúdium kellene. Ha mégis B. M.-től származik, akkor a háttérben valami olyan ravaszság húzódik meg, hogy az én elmém nem foghatja fel.” (Kulcsár Péter levele Jankovics Józsefnek: 1998. március 29. Ezúttal szeretném megköszönni Jankovics Józsefnek azt az önzetlenséget, mellyel Kulcsár Péter levelét rendelkezésemre bocsájtotta.)

⁵ *Probabile*, 147a.

7.

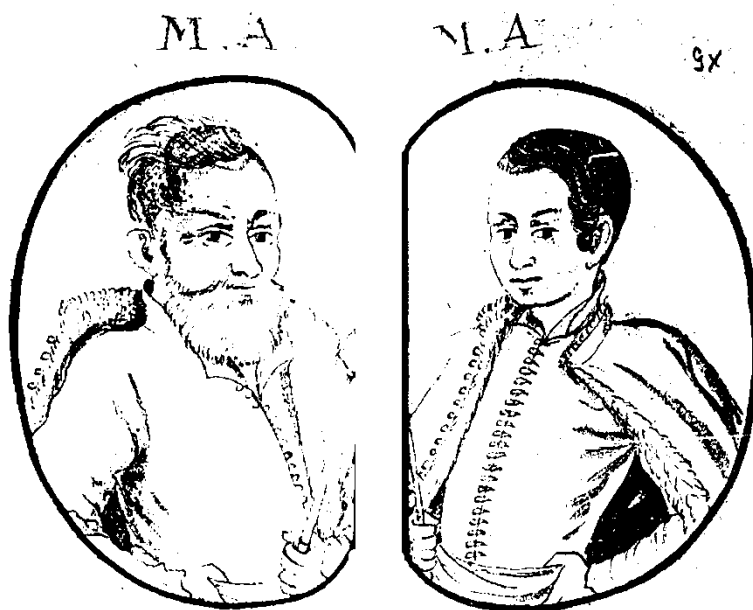
11

Probabile ac Morale Tertium Expediens, ac Mo-
deramen Aulicum, super statu Aspaffy, et Transylvania
circà Aspaffium.

Ex literaturis et Hystorijs vulgò constat: quòd Porta
romana, ut inuisam sibi Romam Laetobrianam sub
verteret, Barczaium Canoniceum Constantinopoli in
Legatione constitutum, illà Interminatione, Principatum,
vivente adhuc Domino suo suscipere coegerit: quòd
in eorum remissione, precipitandus esset in mare, ac
in perpetuam indignationis memoriam, sufficiens
esset Principati, eius iurgia, de infami collone Gu-
gavorum oriundus. Quamobrem ex parte hered. Ps &
Maigis, et Nationis insurrexit Kemenius, et Barczai-
um Porta clientem, atq; Vasallum oppressit; è contra
autem Porta, suis Belli Ducibus in Commissis dedit?
Kemenium è medio tollendi, et loca sublati Barczay,
in ex alium si visum Gloucum, in Arena substituendi
Quorundam ignis Turris: quòd Nobilium hinc mu-
nen, sat gròbbs, ac idoneus sibi: fors cecidit super Aspa-
ffium gic defunctum, è Tartarica Captivitate redacti
qui Principatum neg; hominaverat, nihilominus
in Verba Porta, acceptare: necessum habuit, mihi
mallet, vix subire Periculum, et alium Lacida ex ino-
tum subintrudi, aut quòd nunc agebatur Secretis
consilij Ditionem hanc Christianam, sub Domina-
ti et Hugo alicujus Basid, in Formam Provinciae
redigi. Ut ut ergò secundum Creationis et Infeudatis,
nis diè Sacramentum, in Exordio Regimini non
potuerit: quòd Turris indigne Impatus, et Septus,
Leserionis occupanda haderet, et remoues Larres
Provinciae

A 'Probabile' első lapja

Ennek ellenére az ifjú Apafinak sikerült Bécsbe menekülnie, de Bethlen zaklatásaival oda is követte. Az irat a következő gondolatokkal zárul: 1. Erdélyt az örökös tartományok (főleg Stájerország) mintájára kell átszervezni, és ugyanolyan szabadságokat kell e fejedelemség számára is biztosítani, mint amilyeneket az örökös tartományok élveznek. 2. A cél elérése érdekében Csáky Lászlónak azt kellene híresztelni, hogy Apafi I. Lipótnak adja át a fejedelmi trónt. 3. Ha az erdélyiek egyik javaslatot sem akarják elfogadni, és netán fellázadnának a császár ellen, akkor nem marad más hátra, mint a katonai erőszak.



A két Apafi arcképe Marsili gyűjtésében. BUB FM ms. 103, fol. 396.

Az ifjabb Apafit a gyulafehérvári országgyűlés már 1681. június 10-én fejedelemmé választotta. A zernyesti csata után azonban 1690. szeptember 9-én a keresztényszigeti országgyűlés Thökölyt választotta Erdély fejedelemevé; miközben elterjedt a hír, hogy a bécsi udvarnak nincs szándékában II. Apafi Mihályt fejedelmi tisztében megerősíteni. Ennek tisztázása végett az erdélyi rendek Keszei Jánost küldték Bécsbe, miközben néhány tanácsos (Naláczi István, Székely László, Bánffy György, Alvinczi Péter) Bethlen Miklós kezdeményezésére Vilmos angol királyt, valamint a brandenburgi választófejedelmet próbálták arról meggyőzni, hogy támogassák Apafi ügyét a császári udvarban. Keszei után nem sokkal Bethlen is Bécsbe indult. E követség eredménye lett a Diploma Leopoldinum, amely valójában nem oldotta meg az Apafi-kérdést, hanem csak elodázta:

Apafi huszadik életévének betöltése előtt semmiképp nem erősítették meg fejedelmi tisztében. Addig az ország kormányzása és az ifjú fejedelem nevelése a guberniumra bízattatik.⁶

Bethlen Miklósnak az Apafi-ügyben játszott akkori szerepe nem teljesen világos. *Önéletírásában* szinte semmit sem ír róla, a *Sudores et cruces* talányos szövege viszont azt sugallja, hogy ő – a követi utasítás ellenére – ellenezte Apafi megerősítését: „Harmadik [feladatom] [...] az volt, hogy sürgessem Apafi fejedelem kisfiának megerősítését, amit hogy milyen hűséggel és buzgalommal szorgalmaztam, bizonyítják amik azon időben történtek, közöttük egy tervezet, amiben igyekeztem meggyőzni őfelségét, hogy Erdélyt csak mint a tervezett diplomában leírt módon megalakított és megerősített tartományt birtokolhatja és tarthatja meg a császári ház, de erre gyorsan és kurtán rávágták, hogy Keszei János révén őfelsége már pár nappal ezelőtt úgy döntött e kérdés fölött, hogy a fejedelem kisfiának a megerősítése az összes körülményt figyelembe véve most lehetséges. [!] Egyébként személye a legkedvesebb őfelségének, és mind támogatását, nevelését, mind a tartomány javát a szíven viseli, annak törvényeit, kiváltságait, minden szabadalmát a status quo szerint háborítatlanul akarja megőrizni.”⁷ A szövegből az derül ki, hogy a császár volt az, aki az ifjú Apafi megerősítését szorgalmazta, és nem Bethlen. Ez azonban ellentmond a tényeknek, hisz a diploma szövegébe végül is nem került be Apafi megerősítése. Ezért számomra érthetetlen, hogy miért áll a következő megállapítás Bethlen szövegében: „a fejedelem kisfiának a megerősítése az összes körülményt figyelembe véve most lehetséges.” Elképzelhetőnek tartom, hogy itt szövegromlásról van szó, és az eredetiben az állt, hogy Apafi megerősítése most *nem* lehetséges. Mindenesetre már a fordító Kulcsár Péternek is feltűnt ez az ellentmondás, azért is tett felkiáltójelet a szóban forgó szövegrész után. A másik lehetőség az, hogy Bethlennek Bécsben egyszerűen hazudtak. Erre azonban 1708-ban, a *Sudores et cruces* írásakor már rá kellett volna jönnie. Így hát marad az előbbi feltételezés: valószínűleg szövegromlással van dolgunk. Ezt akkor lehetne megnyugtatóan tisztázni, ha a *Sudores et cruces* összes elérhető kéziratot példányát összevetnénk.⁸

1695 novemberében Bethlen Miklós ismét Bécsbe utazott. Ez a követség Apafi szempontjából sorsdöntőnek bizonyult, de az eddig feltárt adatok a *Probabile* szerzőjével szemben azt bizonyítják, hogy nem Bethlen volt a kezdeményező Apafi elmozdítása és birtokai megszerzése ügyében. Apafi fejedelemségével kapcsolatos ügyek ekkor nem tartoztak hivatalos megbízásai közé. Feladata az volt, hogy elérje Lipótnál a császári katonaság elszállásolási és élelmezési költségeinek szabályozását. Bethlennek sikerült is csökkentenie ezeket a költségeket,

⁶ SZÁSZ Károly, *Sylloge tractatum*, Kolozsvár, 1833, 69–70.

⁷ *Bethlen Miklós gróf fáradozásai és győzelmei*, ford. KULCSÁR Péter, in *Bethlen Miklós levelei I–II.*, összegyűjt., sajtó alá rend., bev. tan. és jegyz. JANKOVICS József, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 1189 (Régi Magyar Prózai Emlékek 6/1–2). A továbbiakban: JANKOVICS

⁸ A *Sudores et cruces* kiadói, Kulcsár Péter és Jankovics József egy, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratrárában (V. 3833) található 18. századi másolatot használtak.

sőt még azt is kiharcolta, hogy a császár 200.000 forintot elengedjen az erdélyi adóból. Emellett 1696. február 2-i leiratában a császár elrendelte, hogy a Gubernium székhelye Gyulafehérvárott legyen, a kormányzó, a kancellár, a kincstárnok, valamint az ország generálisának a lakhelye pedig a gyulafehérvári várban; e négy főbb tisztségviselőnek állandó fizetésére pedig a fehérvári uradalom jövedelmét jelölte ki. Ezek a rendelkezések közvetve komolyan érintették Apafi helyzetét is, hisz Lipót mind a fejedelmi székhelyt, mind a fehérvári uradalom jövedelmét (amely szintén a mindenkori erdélyi fejedelmet illette) immár nemcsak szimbolikusan, hanem valóságosan is a Guberniumnak rendelte, mintegy jelezve ezzel, hogy a fejedelmi feladat- és jogköröket ezentúl a Gubernium gyakorolja. Még azt is kijelölte a császári leirat, hogy a fehérvári vár azon termeiben, ahol eddig az erdélyi fejedelmek laktak, ezentúl a tanácsülések tartassanak.⁹

Ennyi volt Bethlen hivatalos megbízatása. Valószínűleg e császári leiratokon felbuzdulva jutott arra a következtetésre, hogy Apafi el fogja hagyni Erdélyt. Ezért gondolhatta, hogy az Apafi távozása után felszabaduló fiskális birtokokat akár ő is megszerezhetné. E birtokok közt volt a radnóti kastély és uradalom, amelyet a 17. században mindig is az erdélyi fejedelmek birtokoltak, valamint a három Thököly grófnétől (Éva, Kata és Mária) 90.000 forintért, tíz évre zálogként megvásárolt Hunyadvára, Küküllővára, Illye és Cseh kastélyok, a hozzájuk tartozó uradalmakkal. Ez utóbbi birtokok negyed részét a fiatal Apafi ajándékként bírta. A Thököly nővérek azonban Bethlen Miklóssal új szerződést kötöttek, és arra hivatkozva, hogy Apafi nem fizette meg tartozása egy részét, és kellőképpen nem viseli gondját a birtokoknak, a szóban forgó birtokok megvásárlási jogát Bethlen Miklósnak ajánlják fel. A császár 1696. május 2-i leiratában jóváhagyta ezt a szerződést, meghagyván azt is, hogy ha Bethlen nem tud békésen megegyezni Apafival, akkor per útján érvényesítse szándékát.¹⁰ Apafi 1696. május 1-jén a Gubernium előtt letette a császári hűségesküt. Az eseményről Bethlen és Bánffy György 1696. május 11-i levelükben értesítették Franz Ulrich Kinskyt, azt írva, hogy Apafi minden kényszer nélkül, önként tette le az esküt, de a birtokcserébe nem hajlandó beleegyezni, ezért ezen ügy elintézése végett egyik meghitt emberét küldi majd fel Bécsbe.¹¹ Valószínűleg Apafi belátta, hogy a fejedelemséget már elvesztette, de legalább birtokait szerette volna megmenteni. Ezért titkárát, Gulácsi Albertet Bécsbe küldte, akinek sikerült elérnie, hogy a Thököly nővérek a Bethlen Miklóssal kötött szerződést felbontsák, és ismét Apafinak engedjék át a megváltás jogát.¹²

⁹ JAKAB Elek, *Az utolsó Apafi*, Budapest, 1875, 60–63 (Magyar Történelmi Tár, XXI.).

¹⁰ JAKAB 64–65, 249–254; JANKOVICS 749.

¹¹ Bánffy és Bethlen levelét közli JAKAB *i. m.*, 254–255.

¹² JANKOVICS 748–749; JAKAB 258–264; BETHLEN Miklós, *Bethlen Miklós Önéletírása* II., sajtó alá rend., jegyz. V. WINDISCH Éva, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1955, 25 (Magyar Századok). Gulácsi bécsi követségéről: NAGY Levente, *Az elhallgatás naplója, vagy valami más. Gulácsi Albert diáriuma bécsi útjáról (1691, 1696)*, Lymbus, 2007, 109–126.

A *Probabile* szerzője úgy mutatja be a történeteket, mintha a Gubernium kényszerítette volna Apafit a hűségesküre, elhallgatván, hogy minden az 1696. február 24-i császári rendelet alapján történt.¹³ 1696 júliusában Kinskytól szelídebb, Rabutinól pedig durvább hangvételű levélben szólítatott fel a Gubernium, hogy Apafit küldje fel Bécsbe. Apafi 1696. augusztus 20-án indult, nem tudni, hogy pontosan mikor érkezett meg, de október elsején már biztosan ott volt.¹⁴ A *Probabile* szintén ekkor, pontosabban néhány nappal Apafi születésnapja (október 13.) után készült: „Most viszont, mikor Bécsben a kegyes választ várja, és néhány nappal azelőtt, hogy betöltötte volna jelen 1696. év október hónap 13-án huszadik életévét, első vigasza gyanánt a legfelsőbb köz- és politikai szereplőktől úgy értesült, hogy helyzetében semmi sem fog változni.”¹⁵

Az ismeretlen szerző komoly műveltséggel rendelkezett: számos ókori szerzőre és történeti eseményre utal. Horatiustól a korban közhelyszerűen ismert sort (*Epistulae*, I, 2, 14) „Quidquid delirant reges plecuntur achivi” (bármely örültséget kövessenek is el a királyok, a nép fizet meg érte) idézi, tévesen Vergiliusnak tulajdonítva. Vergiliustól a korban szintén toposzként ismételt helyet idézi az *Aeneis*-ből: *Cum proximus jam ardet Ucalegon* (*Aeneis*, II, 311): „A szomszédban már ég Ucalegon háza.” De használja Vergilius eclogáit – *Latet anguis in herba*, „itt rejtőzik a kígyó a fűben” (Vergilius, *Eclogae*, 3, 93) – valamint Juvenalis szatíráit is: *res angusta domi* „mily szűkös az otthon” (*Satires*, III.). Emellett többször is idéz a Vulgatából: *Folium quod vento rapitur* „a levelet, melyet elragad a szél” (Jób, 13, 25), vagy: *Non habeat, ubi reclinaret caput suum* „nincs, hol lehajtsa a fejét” („Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet” Máté, 8, 20.). Legkedvesebb szerzői viszont Tacitus (*Anneles*), valamint Quintus Curtius, akinek Nagy Sándor életrajzából idéz többször is hosszabb részeket.¹⁶ Mindez azt bizonyítja, hogy nem pusztán a politikai döntéshozók szűk körének készült technokrata jellegű iratról van szó. A célközönség minden bizonnyal a művelt tudós világ lehetett, melynek tagjai értették is a sokszor igencsak bonyolult utalásokat.

A retorizált szépírói stílus arra enged következtetni, hogy inkább a nyilvánosságnak szánt röpirattal, semmint jelentéssel van dolgunk. A szerző hovatarthatóságát illetően azonban az irat nem mindig következetes: az egyik szövegrészből az derül ki, hogy semmiképp sem lehet erdélyi, máshol pedig arról beszél, hogy majd „otthon” kell elintézni bizonyos ügyeket, ami arra enged következtetni, hogy mégiscsak erdélyi lehet: „Erdély, akit sokáig és gyakran harci szövetségre hívtunk és sürgettünk, végre ünnepélyes alku és szerződés keretei közt került a kezünkre.” Ezzel szemben azonban: „De mi tart vissza minket attól, hogy otthon (ahogy a megállapodás többi pontját is már megvalósítottuk és végrehajtottuk)

¹³ JAKAB 248–249.

¹⁴ *Gulácsi Albertnek második Apafi Mihály fejedelem sekretáriusának diáriuma*, Kolozsvári Akadémiai Könyvtár Kézirattár, ms. KJ, 137, 157. (A továbbiakban: GULÁCSI)

¹⁵ *Probabile*, 142a–142b.

¹⁶ *Probabile*, 142b, 147a, 148a, 150b, 152a.

ezt a cikkelyt is az összes érintett törvényes beleegyezésével és jóváhagyásával szenvedélyesen megvitassuk, és döntsünk felőle?”¹⁷

Lehet, hogy ezek az egyenetlenségek arra mutatnak, hogy a szerző inkább csak szerkesztője volt az iratnak: azaz több iratból kompilálta össze a fennmaradt változatot, melyek között olyan is volt, melyeknek eredeti szerzője erdélyi lehetett. Mindenesetre jól ismerte a magyar történelmet, főleg Báthory Zsigmond korát. Báthory Zsigmond esete azért kapott hangsúlyos helyet a *Probabiléban*, mert könnyen lehetett alkalmazni Apafi helyzetére is. Báthory Zsigmond ugyanis úgy mondott le II. Rudolf javára az erdélyi fejedelemségről, hogy cserébe birodalmi hercegi rangot, valamint Ratibor és Oppeln várának uradalmait és jövedelmeit kapta meg. A *Probabiléből* tudjuk, hogy Apafi esetében is két lehetőség merült fel kezdetben: az egyik a Báthory Zsigmond-féle, a másik, hogy társkirály legyen, míg végül a harmadik, amit a *Probabile* szerzője javasol: legyen Apafi erdélyi fejedelem, lakjon is Erdélyben, Fogaras várában, de fejedelmi megerősítését ne a török szultán, hanem Lipót császár adja. Említettem már, hogy Apafinak hűségesküje letétele után nem sok reménye maradt arra, hogy fejedelmi tisztségében megerősítsék. Gulácsit is csupán birtokai visszaszerzése ügyében küldte Bécsbe, és e téren, mint láttuk, sikerült is némi eredményt elérnie Apafi titkárának.¹⁸ Ezért is furcsa, hogy a *Probabile* szinte teljes mértékben hallgat a birtokvitáról. Apafi beadványainak (melyek Gulácsi naplójában maradtak fenn) homályos utalásaiból annyit lehet kihámozni, hogy Apafi elsősorban azt szeretne volna, ha ügyét törvényes úton kivizsgálják. Sehol nem utal arra, hogy fejedelemségében megerősítsék, birtokairól viszont annál többször ejt szót. Így aztán végül 1697. március 2-i királyi audientián Apafi ünnepélyesen lemondott fejedelmi jogáról és címéről I. József javára. Cserébe azt kérte, hogy a most is kezénél lévő fejedelmi birtokok tulajdonjogában erősíttessék meg, az átadott fejedelmi birtokokért cserébe pedig 24.000 forint évjáradékot kapjon.¹⁹

Mivel eddig az iratnak egyetlen más példánya sem került elő, valamilyen támpont lehet a szerző utáni kutakodásban Marsili személye is. Merész dolog lenne azt állítani, hogy ő maga írta, habár be kell vallanom, nagy a kísértés egy ilyen állítás megfogalmazására. Marsili 1696 októberében, az irat keletkezésének időpontjában Bécsben tartózkodott, előtte viszont Veteránival Erdélyben.²⁰ Marsili ellen szól viszont a szöveg stílusa, a sok irodalmi idézet és példa, az irat kérelhetetlen ellenszenve Bethlen iránt, mert hiszen eddigi ismereteink szerint Mar-

¹⁷ „Quippe Transylvania, diu multumque ad societatem belli, invitata et sollicitata, tandem ex solemni capitulatione ac foedere, nobis accessit et manum junxit. [...] Subinde tamen quid remoratur, vel obstat quin domi (sicut coetera pactis dum dum confecta, factisque patrataque sunt) etiam iste articulus, assensu probatuque legali omnium, quos tangit, animose dispungatur, atque definiatur? (*Probabile*, 149a, 155b.)

¹⁸ JANKOVICS 749; JAKAB 258–264.

¹⁹ GULÁCSI 193–196.

²⁰ *Autobiografia di Luigi Ferdinando Marsili*, a cura di Emilio LOVARINI, Zanichelli, Bologna, 1930, 185–187.

sili Bethlennel jó viszonyban volt.²¹ A legnagyobb kérdés Marsili szerzősége kapcsán: ha valóban ő írta, akkor miért nincs meg az eredeti kézirat? Azt ugyanis nehéz elképzelni, hogy az eredeti változatot lemásoltatta és azt helyezte volna el iratai közt. Egyébként is ő szinte mindig olaszul írta műveit és csak utána fordította le latinra vagy más nyelvre. Arról sem tudunk, hogy bármilyen kapcsolatban lett volna Apafival. Egyéb irataiban sehol nem foglalkozik II. Apafi Mihály kapcsán Erdéllyel. Ennek ellenére az a véleményem, hogy Marsili valamilyen mértékben belekeveredett 1696 őszén az Apafi fejedelemsége körüli udvari intrikákba. Minden bizonnyal érdeklődött az ügy iránt, hisz másképp nem szerezte volna meg az iratot. Szerintem nem ő a szerző, de valamilyen szerepe lehetett az irat létrejöttében. Lehet, hogy ő volt a megrendelő, hisz arra számos eset van, hogy komoly írókkal dolgoztatott magának (Pavao Ritter Vitezović, Constantin Cantacuzino).

A szöveg szerkezeti egyenetlenségei (önismétlések, nyelvtani hibák – sok helyen nincs egyeztetve az alany az állítmánnyal, a jelzett szó a jelzővel) arra engednek következtetni, hogy ez nem a végleges változat, hanem csak egy tervezet. Veress Endre az íráskép alapján magyar szerzőre gyanakodott. A fentebb már idézett szövegrészek alapján is lehet arra gyanakodni, hogy a szerző erdélyi lehetett, ezért én Bethlen Elekre gondolok, aki köztudottan rossz viszonyban volt Bethlen Miklóssal, ugyanakkor állandóan ott bábáskodott az ifjú fejedelem körül: Bethlen Gergellyel együtt a házasságot is ő szerezte Apafinak. Ez magyarázat az irat Bethlen Miklós-ellenességére, valamint Apafi-pártiságára és eruditus stílusára. Marsili személyesen is találkozott Bethlen Elekkel.²² Valószínűleg ez az ismeretség is szerepet játszhatott abban, hogy megszerezte az iratot. Bethlen Elek testvére, Bethlen Farkas történeti művét rendezte sajtó alá (néhol át is írta), mely elsősorban Erdély 16. századi történetét dolgozta fel, így Báthory Zsigmond tetteiről is részletes ismeretei voltak, nem csoda hát, ha az ifjú Apafinak is a Báthory-példa követését ajánlotta. A birtokvitákról meg azért esik benne kevés szó, mert Bethlen Elek is érintett lehetett bennünk. Bethlen Elek 1696. november 3-án halt meg, ezért az irat lehetséges keletkezéstörténete: Bethlen Elek megírta, majd Gulácsival felküldte Bécsbe, talán azzal a szándékkal, hogy egy Bethlen Miklóst lejárató publicisztikai kampány részeként kinyomtassák. Bécsben valaki a császáriak közül átdolgozta, de megjelentetni nem engedték, mivel az irat által sugallt koncepcióval (Apafi Lipót és I. József felhatalmazásával legyen Erdély fejedelme) az udvar nem értett egyet. Hangsúlyozni szeretném, hogy a fenti koncepció csupán hipotézis, melyet csak további kutatások révén igazolhatunk vagy cáfolhatunk.

²¹ JANKOVICS József, *Bethlen Miklós két levele Luigi Ferdinando Marsilihez*, in *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv*, szerk. TUSOR Péter, Budapest, 1998, 427–432.

²² *Scritti inediti di Luigi Ferdinando Marsili, raccolti e pubblicati nel il centenario della morte*, a cura del Comitato Marsiliano, Bologna, 1930, 181.